د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند ګل رحمن حکيم

د خټيز د بيا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنی لړۍ -۱۷

د لوړو زده کړو وزارت

د کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د ارواپوهنې ښوونځي

لیکوال : پوهاند ګل رحمن حکیم

لیکګر :صدیق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانګه

مهتمم : ډاکتر محمد فرید بزګر

شمیر : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمریز - کب / ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

سریزه:

داکتاب چې د «اروا پوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د اروا پوهنې د دریمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونو سره بیره د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وې، له ډیرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼله او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پرته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د «ارواپوهنې د ښوونځیو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طریقو لپاره ځانګړې وړاندېزونه کړي دي. ځینو په ذهني د سپینو، د طبیعت په سپړلو او ځینو به په ذهني تصوراتو تاکید کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځینې د تجربي ارواپوهنې او ځینې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلویان ګرځي. دا پېړۍ باید د ارواپې (رواني)، ښوونځیو د پراختیا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځیو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نیمايي څخه بیا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتیا سره، وده او پراختیا وموند، خپلې څېړنې یې په علمي بنسټ پیل او د زده کړې پروګرامونو ته یې لاره خلاصه کړه.

لیکوونکي زیار ایستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طریقه په لنډه توګه توضیح او بیان کړي.

د دې کتاب سریزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پیل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې. بیا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاریخي سیر بیانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګلیسي ښوونځی دی او ځینې مطالب یې لاتراوسه د تدریس وړ دي په زړه پورې تطبیقي مواد رانقل کړي دي. دریم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځي» تر عنوان لاندې د ذهني اجزاوو نکي اجزاوو توکي عناصر، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څېرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، د ا ښوونځی د-
شعور یا ذهن په کارول او اړیکې یې د چاپیریال سره څېړي . پنځم څېرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي . شپږم څېرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څېرکی د اروا پوهنې دریم بعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیار ایستل شوی چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادل کلمې په انګلیسي ، د مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدرجي د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومي مننه کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسېده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په ورېا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکټر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکټر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکټر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنيزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خپرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجوديت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوريت او اړتيا په خپله ژبه رفع شي، هيڅوک به بلې ژبې ته ترجيح ور نه کړي.
پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتيا ده، هيڅوک نه شي ويلی چې ګوندې ما فلانی کتاب او يا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهيږم. په دې مانا چې په يو کتاب يا يو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټوليدی. حتی د يوې ځانګړې ځانګې يوه کوچنۍ برخه په يو يا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټوليدی. د بېلګې په ډول، همدا ارواپوهنه به په نظر کې ونيسو، او يا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونيسو، دا يوازې د ارواپوهنې د ښوونځيو په هکله غږيږي، خو د ارواپوهنې نورې برخې لکه د ويرې ارواپوهنه، د خوب ارواپوهنه، د هوښيارتيا اروا پوهنه، د ماشوم ارواپوهنه، جنسي ارواپوهنه، د ښځو ارواپوهنه، د بلوغ د وخت ارواپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو ارواپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو ارواپوهنه، د مجرمينو ارواپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې يې په يو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سويو د پوهنيزو موادو اړتيا ده.
له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته يې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سيستم هم ګډوډ شو. اوس بايد ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بيا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تير او که ووايم بنسټيز عنصر يعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په يوازې ځان نه کيږي، لکه چې مخکې مې وويل افغانان بايد سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بيلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د ليکلو درونډ بار په غاړه واخيست، ښاغلي صديق الله بدر په خپلو هنرزيږونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډايني ليوال ښاغلي محمد اسمعيل يون په وسيله کتاب ما ته راورسيد، او موږ هم د خپلو ډيرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، ياني هر يوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او درونډ او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وایم، او پـه ټولـه افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډېرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایـي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزګر

د ختیځ د بیا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اروا پوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۲)

زنون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړی مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

دریمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدا ینت (۲۰)

د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

درېیم څـــپرک .... (۳۱)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځي (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پیدایښت له نظريې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځي (۵۰)

تارنډایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څـــپرکی: د شعور جوړونکي ښوونځي (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي ښوونځي (۵۸)

د تیچنر د عقایدو اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځي (۶۸)

د جېمز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۳)

د جان ډیوي د څېړنې طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز ارواپوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸۶)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸۶)

د واټسن سلوکي نظریه (۸۶)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکې (۹۶)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د ګشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د ګشتالت څرنګوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکې نقش .... (۱۰۹)

د ګشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱٤)

زده کړه د ګشتالت له نظره (۱۱٤)

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

دژوند فضا (۱۱۹)

روانې حپا پېږ حال (۱۲۱)

اووم خپرکی (۱۲۴)

د روانکاوۍ ښوونځي (۱۲۳)

اتم خپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې دریم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحګانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي اروا پوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دې زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړۍ جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې را مینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومیږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانیږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورسیږو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس - فزیکي څېړنې پېړۍ پېړۍ داتم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوندنکه حجره، وویله او د ارواپوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي او (موضوع)، نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده او یوکو څخه جوړه شوې دی، نو کولای شوی چې د ترکیبو (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټولی (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله دا وه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهنې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د ارواپوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کېږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطاییان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطاییان د معرفت د بحث مخکښي لارویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بهرنۍ نړۍ په هکله و، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راو-ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروايي یا رواني ځیړنه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې ده وغږیږو. نو ځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې ډېر تکړه مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادي او د علم او پوهې په صحت او رغوالي یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زښت او ځیږ یې، نرم او ښایسته او بد او ناوړه یې، نیک او ... ښکاره او وپېژندل، د هغې وړ ځې له غوښتنې سره سم، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځید. دوی به ویلې چې موږ رښتني علم ته نه رسیږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریالیتوب په لار پوه او بریالي شو او د بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتی دی. دا نظریه لا اوس هم د ځینو نتیو اروا پوهانو له ګروهې سره ورته والی لري.

دې نظرې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړځي ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څېړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۵ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطاییانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې به یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان ونه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه ونه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې مونږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید پر هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د نفس او خپل باطن انسان ته د یوې بنسټیزې مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو ممنوع سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه انسان ته توان ورکوي چې خپله دنده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یو اخلاقي موجود دی ، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت گرځولی و .

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي . دا نظریه په پوره لحاظ د اوسنیو سلوک پیژندونکو له نظر سره یوشان ده ځکه چې د سلوک د پوهنې طرفداران پدې گروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستگاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي پوهنې پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و .

په دې وروستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم گڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنیزه ارواپیژندنه را منځته شوه او لرې نه ده چې د ارواپیژندنې په ټولو برخو خپل سیوری وغوړوي .

افلاطون :

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډیر منلی او لوی شاگرد افلاطون (428-347) دی . که فلسفه په مشائي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماديې ، د بدن او نفس تر منځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې رامنځته کړ. په بل عبارت دانسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل . دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لاویلی شو چې د فلسفي اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی تر منځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت ښیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اړوا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځای یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر ، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمړی وځه لوړ دی ، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې لمړی وڅخه زړور او ډیر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ـ بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا پیژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پیژندنې اغیزه لرې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لېږ دی .

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وويشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکېږه ده . نو اوس بايد يادونه وکړو چې د هغه شاګرد يعنې **ارسطو** (384 - 322 ق م) له يوه اړخ څخه د هغه رقيب او د هغه په مقابل کې ځای لري .

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقايدو او افکارو محور يې په کلوکلو څرخولی دی .

دې پوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دی ، نه قبلوی او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر په شان دی .

که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي . د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادې او صورت په لحاظ توجيه شي . ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پيدا کړ . ده د خپل استاد په خلاف چې حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېړ ګانه او دا يې ويل چې بايد عيني ، واقعي او طبيعي چاروته پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر يې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه د وايه يو له بل څخه بيل او جلا کړو ځکه چې يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دد ي یادونه یې هم وکړه چې صورت په مادي
اجسامو کې څرګندیږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه
توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې
او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی . د مرمرو ډبره
بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره
کې څرګندیږي .

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه
کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې
لري اړخ لګوي او نږدې اړیکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود
نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې جایز شمېرله . هغه
داوه چې ، کامل وجود ، غایي صورت او یا علت العلل ، مافوق
د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه باید صورت محض وي
او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره ،
په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو
معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ یا جهان د هغه لور ته
په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنیاد ټول طبیعي چارې
حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لور ته په
هڅو او خېژو لګیا دي .

د ارسطو د اروا پوهنې یو له اصولو څخه چې د دې عمر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ارواح پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره او بدلي او یو له بل سره اړیکې لري . ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وایي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري .

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو - نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړي . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی . هماغسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګرو دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلي دي .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو تر منځ توپیر وکړو ، دی وایي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستي سره له منځه ځي یعني وجود یې د بدن د غړو په ژوندیتوب پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیاري هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستي دا برخه تلپاتې او فنا نه منونکې ده، د ارسطو
د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پېړيو د حکمائو د منني
وړ وګرځېده او په کلي ډول يې د هغو علمي بحثونه اداره کول.

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د اروا پوهنې په هکله
خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته
ورساوه، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د
تداعي معاني مساله راخيږي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي.
ځينې پوهان او د دې عصر اروا پېژندونکي دا تصور کوي
چې "ډېويډ هيوم" (انګليسي فيلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول
يې رامنځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړنيو ښوونکو او د لر
غونو فيلسوفانو د سر سړي دې اصولو ته پام نه و کړی.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، مشابهت او مجاورت
د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځته
راوړل او هغه يې د پېژندنې تجربوي قوانين وګڼل. ارسطو
وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرګندېدو د طريقې لپاره
ځانګړي قوانين وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي
توګه نه پيدا کېږي. دا دوه تصورونه يعنې د تداعي د اصولو
توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي. څو
پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې
راغلل او د نوې اروا پېژندنې په وده او پراختيا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه تر ډیره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340-270 م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړېږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکوي. دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو ذراتو ترکیب ګڼلو او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۰ - ۵۲۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندیږي چې معنوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې وینې، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه دا خوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پورتني اش) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاګردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبي د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړې بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیم ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاګردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجې هم لري . لکه وهم ، ادراک ، ګمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربیره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا اروا په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن (غړي) یو عقل موجود حیوي وي چې هغه ځپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د ټولو چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، نو ځکه جبر هرچیرته حاکم وي . خو د دې سره ـ سره دا
جبر، ان ادي او د انسان اختیار ته ضرر نه پېښوي . دا ځکه
چې کله چې انسان، له نامرئي د طبیعت څخه، چې مظهر د عقل
کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت
کړی دی . یعنې د ده عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم
وي توپیر نه لري، بلکه جز د هغه دی . (پوهنه اثر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې
دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي . رواقیانو
عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعنې نفس، جلب
باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ
او غایي هدف مرحلې ته ورسېږي .

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د
فلسفې جز حسابېده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژ
ندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس
د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او
بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وو .

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې
علمي اروا پېژندنه وپالل شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول
بحثونه نفس پورې تړلي او هغه یې هم د بلې نړۍ پوهه شمیره .
سربېره پر دې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پر ښکاره حقیقت تشخیص کېده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبوله وه او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هېڅکله د مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په هره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او پدې چټکتیا یې د ډېره وده او پراختیا ومونده.

دوهم څپرکی

دعلمي ارواپوهنې تاریخي سیر

دعلومو د تاریخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېله او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زما د اثر اصلاً د ارواپوهنې تاریخ نه شرحه کوي بیوازې - روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړي او لنډ ډول بیانوي.

ارواپیژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کړه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه تجربي ارواپوهنه له نیمايي د نولسمې پېړۍ نه څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیایي وده او پراختیا ومونده. تجربي ارواپوهنې په دې تړخ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

1 - لومړۍ مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner) هلم هولتز (Helmholtz)، او ویلهم ورنټ (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او څرګنده یې وپېل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه ګاوې رامنځ ته کړې. دې څلورو کسو اروا پوهانو ته د فیزیولوژۍ له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغېز لاندې راغلي وه په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پام نه و نه شوی او د تعصب څخه کار واخستل شو.

۲- دوهمه مرحله پدې بریالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل، څو د انسان د ډېرې تغییر منونکې پدې ته پام ونه ګرځول شي. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې ډېرو اروا پېژندونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید ولیده. نو د اروا پوهنې مو ضوع ته یې تغییر ورکړ. د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړي. پدې مرحله یا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي.

۳- په درېیمه مرحله یعنې د لومړیه نړیوالې جګړې له پیل: (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (1960) ترلسیزې پورې ډېر سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسېدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. په دې دوره کې د احصائيو او ازمرينو په مرسته دانسان
کارونه په مقايسوي ډول يو د بل سره اندازه کول، په همدې
دوره کې د څېړنو لکه بدنه، اجتماعي اروا پوهنه، صنعتي اروا پوهنه
او د کوچنيانو اروا پوهنې پراختيا وموند، او د افرادو په هکله
يې صرف د ړاندوينې پېش بينۍ او تخمين ځای ونيوه او برسيره
پر دې د څېړونکو او نوستګر و اروا پېژندونکو پام دې ته وګر
ځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په
جزيي مسايلو هم څېړنه ناقصه ده. همداسې د ډېرې احصائيې
څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او
مقيده وې.

د دې مرحلو د بهير او ترديدلو په نتيجه کې د څېړنو منتقد
بينو پام کامل انسان ته را وګرځېد او دا رګانيزم اړيکه يې په
کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونيوه.
د بيولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که يو غړی
په درد يا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي
همداسې که د بدن يو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي يا
په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شريک وي.

په همدې ډول د ټولنيزې اروا پوهنې او ټولنيز تمدن
څېړنو ثابته کړېده چې متنوع انسان، منفرد او يوازې انسان په
نړۍ کې وجود نه لري يانې دانسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پېژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان
یې په موجوده زمانه کې خلقوي خو ریښه یې په تېره زمانه او دلوړ
په خلاقه تجربو کې نغښتې وي او راتلونکې زمانه جوړوي. (راتلونکي، ۱۳۴۸، ۹-۱۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا: په دې کې نه شته چې علمي
او عیني طریقه د شخصي عقاید وڅخه بنه او لوړه ده خو باید یادونه وکړو
چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي. نو څه باید وکړو؟

د میتودولوژۍ مساله ډیره مهمه او په دې اړه کې نه ځایږي.
خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت
څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او ناکافي ده. د دې امر
دلیل دا دی چې لکه وویل شي: منتزع انسان یې له دې چې له
نورو سره اړیکې ولري او یې له دې چې په تمدن کې ریښه
ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، باید داسې طریقه
وکارول شي، چې وکړای شي دا څو اړخیز معما یا پدیده په
سمه توګه وپېژني.

بل دلیل دا دی چې پرهالنا په دې عقیده دي چې
تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی
برخه ده، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او بیالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پایې دي.
دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

: په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت اړتیاوې. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول دي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري. په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په دریمه مرحله کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قواښو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او بااعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت: څنګه چې هر فکري سیستم د تیرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوي فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره، ځانګړې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی داچې نوره پوهه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار زده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه: نوې فرضیه او اصول راپیژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: د څېړنې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د څېړنې نتیجه او اهداف څرګند وي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو د دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بیلابیل ښوونځي او نظرونه را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او سلوکي بوا ښېنه لاس د دوی په څېړنو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیر دی. وو دوړنې ...

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډیر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په هغه کې ژوره څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کړي د اروا پېژندنې حدود د ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

داروا پوهنې

د ښوونځیو نیولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کېږه ده. له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا د دې ښوونځي په روسیه کې د خوب انګېزې بڼه څانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په المان کې وه. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخې (اهداف)، ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism
2. Structunalism
3- Functionalism
4. Behaviolism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی.

۶- د روانکاوۍ ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلي نو بې ځایه به نه وي که وپوښتل شي چې دا څه علت او سبب و. دا خرې پیړۍ پیل دا ارواپوهنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره ده. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د ټولو ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په هکله اعتراض دی، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر یو لږ څه بیرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو، طغیان وکړ او په دې ډول یې دارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو نوي شبروتحي لور ته گام اوچت کړ . دکارت او هابس پرته له دې چې دا روا پېژند يې په جلا کولو د فلسفي څخه زيار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژند نه دمادي او طبيعي علومو د پراختيا سره هماهنگ کړي، نو په دې ذهنيت دوی وغوښتل چې دخپل نوي اصول او معلومات دانسان او حيوان دسلوک او فعاليت په هکله توجيه کړي . يا يې دمغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې نن مغزته انعکاس ويل کيږي استوار کړي .

دکارت : ددکارت له نظره انعکاس دسيالي مادي جريان دی چې داعصابو په مسير کې له حسي اعضاوو څخه د مغز په لور او بيا د مغز څخه د عضلاتو په لور ته سير يا تګ او راتګ کوي . دکارت د روح مرکز مغز وشميره او په دې عقيده وچې د انسان په هر وګړي کې يو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت داګروهه هم لرله چې حيوانات د تعقل قوه او توان نه لري، سلوک او حرکات يې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دی . دکارت دعقلي مذهب لارښوونکی دی . منطقي استدلال او عقل يوازينی عامل دمعرفت او دحقيقت دپيدا کولو وسيله ګڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم يو ګام مخ ولاړ او تعقل او رواني کړه وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقيده درلوده چې د خارجي يا بهرنيو

تحریکات د حسي آلاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې انرژۍ په بڼه خاطر او افکار جوړوي او باقي پاتې کیږي. هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو ارواپوهانو په مقابل کې یو ښاسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پاختیا وکړه او د ارواپوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ. (ودورث ر ۱۳۴۸ = ۷-۹)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

هماغسې چې د ګاليله په زمانه کې د طبيعي علومو قوانينو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو يانې کيميا او فيزيولوژۍ چې نوې وده او پراختيا يې موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زياتې اغېزې وکړې.

لومړۍ د کيميا کشفياتو او بې سارې پراختيا، د فلسفې پوهان په دې اند کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې سبوځي را منځته کړي چې څرنګه کيميا پوهانو غوښتل چې د طبيعي بېلابېلو ترکيباتو عناصر پيدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې يوه نوې پوړۍ او جالبه طريقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې يې ژوره اغېز وکړه هغه فيزيولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سر ته ورسول چې په کلي توګه يې د ارواپوهنې له مسايلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

لاندې نیول شوي وو. په دې ډول د فزیولوژۍ معلومات او کشفیات د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربي طریقې او روښونه د نوي تجربي اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړې توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژۍ په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په سمه او بشپړه ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژۍ «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پژشکي اغېزې هم په اروا پوهنې ډېر زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژۍ، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوي وې چې نه یوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژۍ او فزیک لپاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوي مسایل لکه: د توارث

(c) ketabton.com: The Digital Library

او محیطي لاملونو اغیز په فردي ارواني ودې، توکم (نژاد)، حیواني ارثپوهنه، فردي اختلافات او د ارواپوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د ارواپېژندونکو په اغیزو او څېړنو (انتشاراتو) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د ګروپ د ارواني حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېنو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقو سربېره، په ارواپوهنه کې یې نوې څېړنې د نوې ارواپوهنې تر عنوان لاندې وړاندې شوه.

بلې خوا هم د علم، چې د دې دورې په ارواپوهنې اغېزه وکړه روحياتي طبابت (رواني پزشکي) وه. په همدې خاطر د رواني پزشکي تاریخ باید د فلسفې پېړۍ په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووایو شي په تېرو وختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پېرې خاشینونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پر سمه شو. په عامه توګه د دې پېړۍ رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوې ډلې به روحي ناروغي د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغي د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیات ټینګار کاوه چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په یو ډول جنونونو کې، ذهني اختلال کشف شوی و. خو پېچاني نه شو کېدلای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي پــه همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټو یا نو بې له کوم علمي دلیله یې د وړو مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کېدل وړو، وړو د دې لامل شول چې د اروا پوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره وشلېږي، او پوهانو په منتقو نو نه وتوانېدل چې د اروا پوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې اروا پوهنې طغیان د زړې اروا پوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکي مسلو په پرتله بېخي ډېرو وو. د بېلګې په توګه لرغونو اروا پېژندونکو به د زړه کړې په هکله یوازې د حافظې په آثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله. خو نویو اروا پوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو اروا پېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د اروا پوهنې تعریف هماغه پخوانی تعریف یانې «د هوښیارۍ یا شعور» و. ولې اما عملاً به یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د هوښیارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو اروا پېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي اروا پوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام تر لاسه کړی وو عقیده درلوده چې پېچلې او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصويرونه او ابتدائي اولومړنيو حسونو ترکيب باله. خو عملاً يې دا نظري هدفونه هير ول او پام ورته يې نه و، ته کوله په نظري لحاظ د اصالت تداعي سپړونکي، پيروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسيک اصول او د څېړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو. نو د نويو اروا پوهانو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ.

څو د اروا پوهنې د اساسي مسلو د صحت او سقم په شکله، يعني هو ښيار ي د اروا پوهنې د اساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده[1] د څېړنې د يوازينۍ طريقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پيړۍ په لومړي لسيزه کې نويو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې «بنکاره شعور» پوري اړه لري، پام نه کوله او په خپلو تجربو او څېړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوي پلويان وو نو د «پټ يا تيا ره شعور» څېړنې او مطالعې ته يې د «بنکاره شعور» څخه ډير اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د اروا پوهنې اصلي او تر ټولو څېړنه بايد د شعور په دې تياره برخه کې سرته ورسيږي.

نوي اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

1- Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظر یې او تیورۍ له پاره ارزښت لري که نه په دې عقیده دوچې د محرك او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې دانسان سلوك او عمل یې یوازې مجموعه دساده او پیچلو عکس العملونو، پژانده، دا انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا ګلیتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوې، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم دکلیت اصل یا فې وحدت او دانسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده وو چې دانسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زمانې په اوږدو کې محفوظ وي خو شخص دا حس کوي چې هغه انسان دی چې پرون یا پروسږ کال و.... او یا به سبا او بل کال تصمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهیږي چې مانا او اخلاقاً دخپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵)

مختلفه او متضاده ډول فرضیې ترخیرهمې او انمایبت لاندې دي امکان لري، ددې فرضیې قوت او نا توانی یو ورځ د دې بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د بیلابیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبو ونځیو د ارزښت په هکله به ګران کار وي چې په ښکاره ډول قضاوت وشـي.

دا ځکه چې د یوه روحي ښوونځي اهداف به په ډیرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروالي ښوونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د هغه ګټې او یا بې ګټې توب په نسبتاً اوږده زمانه کې تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. تر څو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شـي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ښې اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده، په دې وروستیو کلونو کې د اجملې چې «څنګه زده کړه کوو» د تجربي او نظري اروا پېژندنې د څېړنې او تحقیق له مهمو مسایلو څخه یوه مهمه مسئله ده. د زده کړې بېلابېل شکلونه لکه د نوو یادول، د بې مانا کلماتو فهرست، د یوې معما د زده کړې طریقه، د ښه یا بد عادت زده کول، د یوې قیافې یا صحنې خیره حافظې ته سپارل او یا د شي بیا پېژندل او توصیف کول او یا هم شي نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقیق موضوعګانې دي. خو د حیرانتیا ځای دی چې د اروا پوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هیڅ فصل نه دی راغلی. لا ویلیام جیمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې یې د «اروا پوهنې اصول» تر عنوان لاندې بشپړ کړ داسې کوم فصل نه تدوین کړی او نه یې د زده کړې یادونه کړې ده.

1- *Associationism*. 2. *James. W.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو اروا پېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو موادو او ځینو نورو چې مخکې یې زده کړې وي، ډېر تبیانات او شرحه ورکړې ده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه وه پیل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه دلهوډ چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او منطق د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه څنګه چې افکارو له جریان او تشکیل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو پر بل پسې راځي، نو ځکه نوموړي افکار یو له بل سره یو ځای او تړلي دي. دا د اروا پوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګلیسي اروا پوهنې یو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې اروایي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کوي چې د یوې حادثې پیدا کېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را یادوي دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همخواني" وايي.

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغونې ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د "حافظې" ترعنوان لاندې ليکل شوی دی، پيدا کړو.

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي.

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد "ب" ته ور په يادکړي نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ وايي چې: دا رابطه به يا د شباهت، تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې وي چې ته تداعي وايي. د بېلګې په توګه که يو څوک ووسي او د هغه په ليدو سره کوم بل شخص ور په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا دې سره ورته دي، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موږ ځوا سره يو ځای ليدلي دي. دې درې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو "د تداعي قوانين" ويل. او کله هم دا درې اړيکي يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د "مجاورت قانون" نوم پرې ايښی دی.

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نومېږي د ټولو افکارو، اصل او منشا "احساس" بولي. دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کيږي څو په لومړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د ړنځو یا حسي د ستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

څوچې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلي یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له ځوانۍ دا سې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسیږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري په دانسان کې د حرکتو نو یا جنبشو نو حکم لري، او د هغو جریا ناتو بقا یاوې دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس دا ړولي مختلفو استعداد ونو څخه یوازې د وه اصلي فعالیته مني دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنوکې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبری کوي وایي: دا فکارو او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والي تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورې له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت»[1] نوم ورکوي.

(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آنده یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې ترن هغه څیز ته انګیزه"(۱) (د مثال په توګه نوري امواج ، د صوت ارتعاشات ...) وایي ، تاثیر کوي. دا انګیزه د حسي دستګاه په مرسته د ارګانیزم داخل ته نقل کوي. څرنګه چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، خو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنګه چې د تصویرونو توان له انګیزو څخه اوږد او دوامداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو د وروستي جریان منځته راوړي. په دې ترتیب سره هابس ټول اروایي مسایل، له فزیکي مفاهیمو او عباراتو په جامه لکه حرکت ، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرګندیږي. خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي ، بلکه د ارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي. دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نږدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي. د بیلګې په ډول مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والی سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې دلري والی یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات (مینه، لکه د ډوډۍ اشتها) ذاتي او فطري دي. ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکي جان لاک[1] لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطریت او زړه دوکې یې د اروایي نړۍ ذهني ورزش[2] له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې لیدل کیږي چې یې شانتې طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري. د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د دغه نوي فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومومد د دغه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خردګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه جلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نورو تصورات[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.

(3) tabula rasa. (4) empiricism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پيوستون عامل باله. د هغه په عقيده افکار به يا ساده وي يا مرکب. د افکارو ترکيب يو له بل سره د ذهن يو فعاليت دی. چې په « اروايي کيميا » هم يادېږي او وروسته د اروايي پيدايښت[1] د نظريې سبب وګرځيد.

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نو جان لاک په يو ډول داخلي حواسو هم عقيده درلوده، ځکه چې ذهن به حسي تاثرات پيدا کېدل دا تاثرات به په مبهم ډول يو پر بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربېره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان يې هم درلود چې هغه وپيژني، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي. يعنې کوم شي چې د مجاورت، مشابهت يا ورته والي او تضاد له طريقه افکار او ذهني تصورات يو له بل سره پيوند کړي.

د لاک افکار او اثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي ورزش يا ذهني ډسپلين څخه، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ومومي د لاک افکارو، اروا پيژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محيط ته پام ونه کړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظريې مفهوم دا دی چې په مدرسه کې ښوونکي د کوچنيانو د اروا معماران او جوړونکي دي. اصلي دنده يې د پروګرامونو جوړول او اجرا ده. خو په زده‌کوونکو کې ښه عادتونه پيدا کړي.

---

(1) apperception.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې محسسات د دې پر ځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید د حواسو روزنې ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوي نګرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې ارواپي ورزش او دسپلین به یې بیاناوه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پېړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روستي
ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت(1) د سپینې لوحې د نظریې سره د ټکراو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي ارواپوهنې بنیاد کېښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په ارواپوهنه کې یې په زړه پورې نظریې وړاندې کړې. او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس وموند. هربارت ډېره مینه او علاقه درلوده چې د انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي. هربارت

---
(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پېژندنې ته د «ذهن کیمیا»[1] په سترګه کتل. ځکه دې اصله د اروا پېژندنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا اروایي حالتونو کې[2] مطالعه ارزښه.
ده به لکه یو کیمیا دان غوندې د اروا پېژندنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کړې ده.

د هربارت د اروا پېژندنې طرفدران د اروایي حالتونو اروا پېژندنه یو اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:
۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3].

اروایي حالتونه، د اروایي فعالیتونو بنیادي عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ایښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت درک یا پیدا ایښت موږي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د اروایي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو اروایي حالتونو دېروالی یا جذب په تېرو اروایي حالتونو، د اروایي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.
د هغه په عقیده ذهن لکه دیګ ته ته چې په اوبو کې لامبو وهي او ...

---

(1) mental chemistry. (2) mental states
(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوانۍ تجربې څخه په کلي توګه مغموره وي.

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په درېیو برخو وېشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په همدې شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي ځینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور وجدان کې داخلیږي نوموړې وروسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کېږي. هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل پوه شو او د تداعي اساس یې داسې ول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا ځینې نور یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لېږدوني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي.

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱ـ حسي مرحله ۲ـ حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړونه هم په هغه کې شامله ده. ۳ـ ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د پوښتنو ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیدایښت د نظریې پراساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیدا کیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلویانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغوی لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړای شي. د ښوونکي هڅه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

[1] circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورځنې واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره رعایت شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری او چمتو والی، ۲- د مطالبو وړاندې. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم

۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او ناښکاره شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرار او له شاګردانو سره د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو ځینو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکي له حسابه ټکه بالون، د اوبو پوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نور شیان یاد او نه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې: ښوونکی نوې مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړې د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته ورسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوته وجود لري . له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې يو له بل سره اړيکې پيدا کوي . د تېرو او طبيعي ورته والي له کبله يو له بل سره پيوند پيدا کوي .

۴ ـ تعميم : په دې مرحله کې زده کوونکي زيار باسي چې د دوه ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي .

۵ ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د ډېرو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسي وسلو مربوط دي ، کارول کيږي . د اکار د مسئلو د حل له طريقه سره ترسره کيدلی شي . ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي ، چې کښتۍ له فولادو څخه جوړه ده ، نو ولې په اوبو کې نه ډوبيږي . يا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شی په معينو معاياتو کې لاسي وسلې شي او که نه ؟

د هربارت پلويان زيار باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي .

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي اروا پېژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښی وپېژندل شي .

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تيچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت ، ساختارګرايي ښوونځي[3] او حواسي د باطني يا نفسي طريقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندیږي چې حافظه له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کوونکي پوهه او معلومات ږیږیږي، نو باید حافظه د علمي تداعي ګرایانو څکښې وګڼل شي او له بلې خوا د حافظې ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې حافظه د ساختګرایانو په قطار کې وشمېرو.

د ابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپوهاند ونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس ورکړل. د الوهری شخص رڼې چې د حافظې د پیژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربې جنبې شریبه د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سرکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته ډېره پاملرنه نه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H.   2- Extinction.

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د ښوونځي پلویان لومړی تر هر څه دې ته پاملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد راوړلو له طریقه ان ما یسنبت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغون پلویان به د تداعي د پایلو او اغیزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپیژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستي یا نوې طریقه ښې او باوري طریقه ده، یانې لرغونې ارواپېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي ارواپېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربي طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په مله وینا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نومونې د څو ډوله ان میښتنو لاندې ونیول شي. د بیلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانال ونکي یا بې مانا اصطلاحګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاحګانې یې چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده ووایي. د دې ازمېښتي پایلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو عبدولونو چې د دوی د څو سره همغږي زده کړه وکړو د از
مینې د پایښت په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او پرتله
شي څو په دې پوه شو چې د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په شکله قضاوت
یا حکم صادر شي . په دې اړه د لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي :

ستن، یوه، خوله، کړکۍ، اوبه، پښه وسکې، بحلي، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، برف
او کیف .

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته
وروسته پرانې یې جوړې د دغو اصطلاحګانو کتوراې شي چې زده شي، په
دې برخه کې کومه ځانګړې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نشته .
دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکي وکړای شي د ۷۵ په
سلو او یا په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي .

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو . وروسته
قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله
یې د کړې منحني ، چې نن هغه ته ل پېژني ، رسم کړه .

د « هېرولو منحني » په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې
کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډېر کړي .

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني
طریقو څخه کار اخیستل کیږي او د دې ورځو په زړو پوړو ښوونیا طریقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندېزونه هم شوېدي. د دې اړوندپېښو ډېرې عقیده نشو کولای چې دقداتي موضوع لپاره د مجاورت له طریقه توجیه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. مغه څرګنده چې د ژوندهکړې په حالتکې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیول شوي، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه اوا ستفاده کوي.

دا بینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د «هېرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د ژوندهکړې یوه معینه برخه د ژده کولو له وخته څخه بیا د بیرته ورکولو تر وخته یعنې یوه زماني واټن، د متحول یا متغییر شرط په عنوان انتخابیده، بیا د دغه شرط تغییر او ارتباط د ژده کړې په هکله ازمایښت کېده، بایلو وښوده کله چې موضوع ژر زده شو وي نو ژر له یاده وتلېنه بیا وروسته سرعت د هېرېدو وروو ورولېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتیا یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څرګنده ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار واېستل شي باید یا موخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایي چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل مېځ یې د ورځې اړوندي فعالیت باید وپه کړي. نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدنې چټکتیا «سرعت» د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

دیننر پاتې شي ډیر لنډ وي .

د شپیتمو کلونو په وروستیو کې ارواپېژندونکو د اتجربې، د هېرېدو د ماهیت پوهیدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

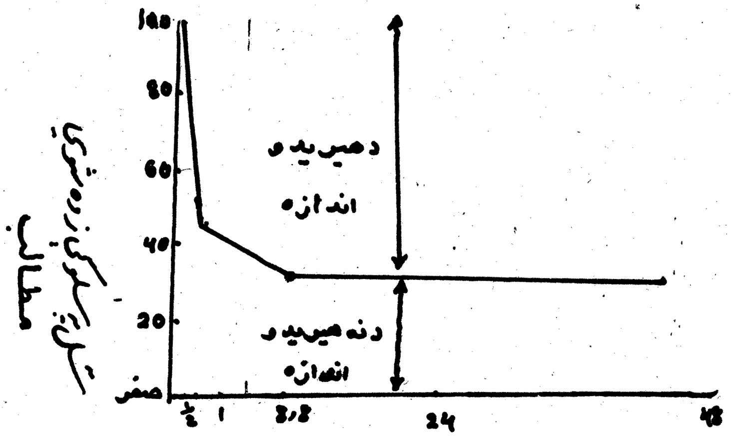

د ګرېږ شمیر د زده کړې څخه وروسته د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هېرېدو په شکله دا منحني د یاد ساتلو او هېرېدو د اړیکې مثال دی .

د اصالت تداعي نښې

ښوونځی

د پاولوف(۱)، تارندایک او نورو اروا پوهانو تجربو او ازمايښتونو وښوده چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عامل لري. تارندایک لکه هربارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او خپلو څېړنو کې یې فزیولوژیکي اړخ ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندینیو محرکاتو په پرتله ډیر دی. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقې سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت»(۳) تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو حلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پېچلې لارې(۴) یا معما امېزه جعبې(۵) او داسې

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edward Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem boxes

(5) puzzle ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو څخه کار اخستل. تارندایک به هغه ژوي چې ازمایښتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پیچلو لارو کې چې د ورو لارو پای به ترلې وو او پرانیزې یې په لار به د خوړو ته رسیدو ته خلاصه وه، خوشې «ایله» کړه، وږي حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته وروسته د زیار ایستلو پیدا کړه، تشویقیده. د دې تجربې په جریان کې، حیوان ازاد پریښودل کیده چې څو ځلې حیلو او طرحو سره کار پیل کړي، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څارنه او هغه وخت یې چې د ځل لومړي بریالیتوب له پاره لګولی و تعیید اوه، بیا به یې همغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغیرات او زماني کموالی، غذا رسیدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کیده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یانې د ژوي پرمختګ، د ستونزې په حل کې، د «زده کړې منحني» ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل.

تارندایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسیده چې حیوان په تجربو کې ځینې حرکات او کړنې د ستونزې یا بدو پایلو پر اساس «حذف» یا «انتخاب» وي او بیا هغه د «اثر قانون»(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: «هر عمل چې په یوه تاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښې سبب شي، هغه عمل د هغه موقعیت سره، تر هغه وروسته تداعي کیږي. یانې هر وخت چې

(1) Thorndike's effect.

هغه عمل بیا منځته راشي، ډیر احتمال لري هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی او، بیا تکرار شي، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامۍ موقعیت کې د سبب د ناراحتۍ شي. په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه امتناع پیدا کوي یا نې که بیا هغه موقعیت منځته راشي، ډیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدداً صورت ونیسي،،.

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی. د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي، هغه موقعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې دغه ځواب، هغه موقعیت ته ډیر د تعداد په حساب، ورکړل شي، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي، تداعي ضعیفه کیږي. دا د مشق او تمرین قانون، هماغه لرغونی قانون، د تداعي ده چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاویانې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی. اما د ژوي د زده کړې څېړنې په وضاحت سره ښکاره کوي. چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي.

تارانډایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او ازمایښتونه سرته ورسول، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو. په دې ازمایښت کې لوړ نو زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مزینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره ترلې وه نو ازموینکي ته به د تشویق په توګه ویل کېده "صحیح ده" او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کېده "غلط دی" یا نو په دې ازمایښت کې هم تشویق او توبیخ موجود و. د دې ازموینو پایلو وښوده چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډیر مثبت و. تارندایک د دې پایلو په اساس، د اثر پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډیر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمایي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیدا کېدل، په اتفاقي ډول بېځایه غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې څخه پلوي کاوه او یا فرضیې چې د ده خوښه وه وایي "د اړیکو او مناسبت"[1] فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې ټولې تداعي ګانې د انګېزې - ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي یوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

---

(1) Connection.

انسان د ځينو ژونديو پولرلو سره د حيواناتو په پرتله، پراخه اړيکې او ارتباطي سيستمونه پېنګولای شي. د انسان روحي لوړتيا د حيوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعريفوي: «ذهن يو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د مغز موقعيتونو سره چې مخ کېږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ايوان پطرويچ پاولوف نامتو روسي بيالوژست يو له هغو لومړنيو کسانو څخه دی چې تداعي معاني يا فکري تړاو ته يې په خپلو علمي ازمايښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی درلس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شولې چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جايزې په اخستلو بريالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له يو کاله ورځنيو څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره يو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کېدای شو د حيوان لاړې چې د خوړو انګيزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب تر عنوان لاندې توليدېږي، اندازه کړي.

(1) Mind.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بې له دې چې خواړه ورته ورسيږي، عملاً پيل کيږي. په دې ډول چې: لوښي د خوړو د طرف ليدل، يا نږدې کيدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب گرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوله کې يوه طبيعي انگېزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انگيزه نه شي حسابيدی د غه خبرگرن يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په ترڅ د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د داسې علايمو او نښو موجوديت په هر موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د غه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د اروايي ثروند د فرضيا ترڅنګه د هغه فزيولوژيکي فرضيات هم

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه درلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخیست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انگیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس یو زده شوی ځواب او ځواب ته غیر شرطي انگیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده بېد دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانوي د شرطي ځوابونو د غبرگون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړو په ټولو ډولونو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلس ادوارډ سپرمن[4] انگلیسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پېژندنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېښېدونو او مناسباتو پر اساس بنا کړه. نوموړی خپله د اروا پېژندنې دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترگه وکتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې به عجیبه ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې انکارو او موضوعاتو کې چې د ذکاوت پیدا کېدل، د نوي معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې خواته پرېښي او عملاً بیانوي له حافظې سره سم کار کوي.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) Conditioned Stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت د ارزاېښندنې پلویان هم د تداعي د سنبونې پر پلویانو
داسې انتقاد نه لري . او ویلای شو چې دګشتالت د ارزاېښنې خدمت
د اصالت تداعي سنبونې لپاره عمدا دی چې د دوی د نظریاتو غوځلاق
وکوي . په هر صورت د تجربتي تداعي ارزاېښنې ګڼ د دې سنبونې د
فعالیت په ساحه کې ستر خدمت نه سرته رسولی دي . د بیلګې په توګه
د مساعدو یا نامساعدو شرایطو بیدا کول د حافظې په هکله د -
زده کړې او هیرېدنې د منحني ګانو ترسیم ، ځینې نه د متقابلو تاثیراتو
په هکله په تداعي کې د زده شویو ځوابونو رغبرګونونه ،، انتقال له یو
عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته ، او داسې نور .
هیلګارد (۱) ، رابنسون (۲) . وودورت (۳) او عمدا اسې یو شمیر داسې
سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابیدای شي . ولې ټول
تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کیدای .
د تداعي سنبونې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه ده خو
د اصالت سلوک سنبونې کاملاً ځانګړی بحث او تو پیر لري چې
وروسته به شرحه شي .

---

(۱) Helgard Ernest .R.

(۲) Robinson . E.S .

(۳) wood worth .

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلرم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی[1]

ویلهیلم وونت[2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې او رواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په از ما یښتي او څېړنه لاس پورې کړ. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي « د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد حاغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوړنۍ « باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې، د « مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم غوره کړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان هر ډول تجربې چې په رښتیا سره د ارواپوهنې په برخه دي شامله شوې، د اخکه هغه نفسي چې موږ یې څېړو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم پوه او خبر یو.

---

(1) Structuralisme

(2) wilhelm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] وایه او د بهرني نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګڼله. بیا وروسته وونت د نورو پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د واړو مجموعې ته «شعور» ووایه.
اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي.
انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیره ساده لکه د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیزم[2] په شکل وي لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ارګانیزم غیرارادي عکس العمل د خارجي اغیزو په مقابل کې او یا د غریزې[4] په شکل چې یې یو ډول، ناخود اګاه او ابتدایي څرګندونه شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او يا په دې حالي شکل چې د انسان شعور دې څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتيب سره په اروا پېژندنه کې د وړو برخو يا نو داخلي او بهرنۍ تجربه شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کيميا له علم سره ورته والی پيدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکيب او تلفيق يې د بل سره هم د کيميا د علم د طريقو او روشونو ته ورته والی پيدا کړ.

وونت عقيده درلوده چې زموږ ټولې تجربې يعنې د خارجي اشياوو د درک، تېرې خاطرې، هيجانات، اهداف، پېچلي او مرکبې مسلې دي چې بايد په علمي توګه يو يو تجزيه او تحليل شي. همغه تحليل او تجزيې وونت د شعور د عناصرو په شکل سره ورسوله. نو احساس يې د شعور اصلي عنصر او ماده وبلله او په دوو اصلي ټولګيو يې ويشله لومړی هغه احساسونه دي چې داسې برېښي چې موږ ته له بهر څخه راځي يا نو منشه يې زموږ د بدن څخه د باندې ده.

دويم هغه احساسونه دي چې تصور کړي، چې زموږ په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع يې زموږ په وجود کې ده. دا ساده او لومړني احساسونه څرنګه چې له حواسو سره سم اړوند ارګان لري، نو يې شرحه کړې دي. لکه د رنګ ترليدل. د ټنګ اورېدل، د شي شکل جلتي احساس او داسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژندونکو د دې عواملو ښکېلتيا کې ټولالې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو چې د اصم بیان کړي چې څنګه مبنا لري او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساس نه دي اروا پېژندونکو لپاره چې د اروا پېژندنې د ترکیبي سیستم ښې بېلې یان دي، په دې خاطر د یو مهم دی چې کولای شو د ممکنه ساده تجربو او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړو. انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرچا منلي دي. خو وونټ دوه جوړې نور هم پر هغو وزیاته کړل. یوه جوړه یې د تحریک او کرارۍ (رامش)، او بله جوړه یې د خپګان (انحطاط) او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طرحو یې له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوی دی. میل او اراده په لحظه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کېږي. څنګه چې لیدل کېږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سر ته رسوي او په بل

(1) Passive. (2) Pleasant - unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

عبارت د ورونت په عقیده د انسان د اعمالو شمیر ارزښت هغه نه دی، بلکه د ورونت ښا نه شعور، د محتویاتو شرحه د اروا پوهنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، چې له مخې په زړه پورې قوانینو څخه دی چې ورونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب چې یو بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبونکو اجزاوو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت تداعي د مبصرینو په تعلیماتو کې له ورونت نه مخه او د گشتالت په اروا پوهنه کې وروسته له ورونته هم پیدا کړو. ورودورث د ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲

څرگه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې مبصرینو پلویانو د اروا پوهنې هغه موضوع شعور[1] یا د خود اگاهۍ تجربه شمیرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې[2] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اگاهۍ د تشکیل طرز ته مطالعه او څېړنه لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل شوی دی. دا پوول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارډ براد فورډ تیچنر[4] انگلیسي پوه لومړی د ورونت سره په جرمني کې بوخت شو او د هغه تر اغیز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنې په پوهنتون کې د عمر تر پایه په اروایي څېړنو بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو اصول

دالمان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي اروا پوهنې د ښوونځي له بنیاد ایښودنه، د وونت او (۷) تنو زده کوونکو زیات وویستل چې په امریکې د اروایي تجربې لپاره لابراتوارونه جوړ کړي . تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکړنل د پوهنتون د اروا پوهنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه . د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د اروا پوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل(۱) د اروا پوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب جوړونکي اصطلاح ګانې ، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل . د دې دوو اصطلاحګانو طرح او په دې وخت کې د تیچنر له خوا چند او تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت ښکاره اړه نه لري . ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

(1) Functionalism.

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعاليت او استفادې څخه خبرې وشي.

په بيولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي)، او هم د دندو علم (فيزيولوژي)، لري. د تشريح علم يا اناتومي د جوړښت او ترکيب علم دی او فيزيولوژي د دندو او عمل علم دی. په کلي ډول هدف د جوړښت يا ترکيب د يوه جهان يا سيستم دا دی، چې څنګه ترکيب يا جوړ شوی دی اما د دندو دا ښکاره کوي چې هغه سيستم يا عضو څنګه کار کوي يا د هغه لپاره څېړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې داسې ښکاري چې جوړښت بايد مقدم وي، ځکه چې څو يې سيستم او جوړښت يې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه څېړنه وشي.

د تيچنر په عقيده وجدان يا شعور د ارواپېژندنې اصلي موضوع تشکيلوي. د بدن او نفس (اروا)، اړيکې موازي او هم آهنګه دي خو د يو بل سبب نه کېږي او د هغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته.

تيچنر د وجدان يا شعور د تجزيه لپاره درې لاندې جريانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي. دا ارواپېژندنګي دغه جريانونه د شعور يا وجدان يا هم بنيادي جوړونکي توکي والي او په لاندې ډول يې شرحه کوي:

۱- احساس يا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجوديت او حضور کې تشکيلېږي. دا دوه عامله لري يو يې بهرنی او بل يې عضوي اغېز دی. وروسته له دې دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخځه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. دبېلګې په توګه د غږ په هکله دهوا ارتعاس، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغیزه ده. ورووسته له دې د ووی مقدموخځه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغزپه مرسته تعبیراو تفسیریږي، د مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۳- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته داشیاوو له حضوره ځخه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۴- انفعالات دعواطفو خصوصیات دي. دا انفعالات دداسې تجربو لکه مینه، نفرت، غصبې او خواشینۍ په اثرځرګندیږي.

دکلاسیکې اروا پیژندنې، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا یو ساده سیستم دی او ډیرې پیچلې نفساني مسئلې له پورته اجزاوو ځخه تشکیل شوې دي.

فعل وانفعالات ددې طرحې، هغه اجزاوې دي چې دشعور پیچلي حالات لکه تفکر، حافظه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني چارو صراحت او اهمیت دمغزد تسجیلونو او بدلون تړلي دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارکې په دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه ویش کیږي . چې څینې له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګي لري او څینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د څېړنو عمومي طرز لیدل او کتل، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه چې له یو ډول مشاهدې ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده. د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر و لري، خو په اصل کې دا د یوه طریق پیروي ده.

داخلي کتنه د علمي اروا پېژندنې او فلسفي اروا پېژندنې د بېلوالي حد د حد فاصل، او د هغه فکري طریقې ځای نیولی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کار یده.

تیچنر د اروا پېژندنې په څېړنه مطالبو اصولاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د انسان مرضي موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې وه او د فردي اختلافاتو د توپیرونو لپاره یې کاریده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي ځانا نوار اروا پېژندنې ته یې پام و نه کړ. له مرګ د تارنداکټ او کاټل څېړنو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي مېنو ونځ یې سطحي وګاڼه.

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دغې دستګاه په فیزیولوژیکي څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ و نه کړ. د خیالاتو د زده کړې مسلې یې هم د اروا پېژندنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې. همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په   د پوهانو لږه پاملرنه جلب کړه. د دغه ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره. د امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پوهانو دې علاقه‌گه سبب شول. (اراسته ۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونې اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي مرحلې ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقاید و څخه یې جلا کړه. زیاري وکیښ چې تجربي طریقې د هغې د مطالعې په اصولو کې داخله کړي. په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو گمان نه کیږي چې علمي اروا پوهنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختگ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل د اصالت

ښوونځی

د عمل د اصالت[1] نظریه د لومړي ځل لپاره په 1896 کال کې د جان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي) شکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او داېې جوته او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلېږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه بخوا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهنې هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داو چې د عمل د اصالت دارو

---

(1) *Functionalism*. (2) Dewey Jahn.

(3) *Reflex are concept.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړی.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض غږ وچې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړی.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د پېلو څېړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده لوڅکه په خلاص لاس یې د ارواپېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ وودورث[4]، اډوارډ رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېړکي کې یوازې د دوو کسو لارښوونې به په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لمړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، ورپېژل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي لمکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یو بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جرمنتونه

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E. S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که موږ کولای شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باور کولای شو چې د اروا پوهنې او نړۍ کړۍ په کم و کیف پوهېدلي یو او د هغه اصول مو زده کړي دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده دا ده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایلې لري، په ساده توګه باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بښسته وګرځي. (ځکه چې د انګل د پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي).

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدود دوي. بلکه زیاربا سي څو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فیزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمېرې همد اسې انګل په دې عقیده و چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده دا ده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازګارۍ او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښیي دله . خو اروایي فعالیتونه او د بیولوژۍ نقش دا روا پوهني د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیري دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پر مختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي . دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچني د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په یوه رشته کې د کسبي او آزمېښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله . خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي . په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و ، پام لرنه وکړه :

۱- د انسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري .

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي .

۳- سلوک او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي .

---

(1) Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴(۱) کال کې انګل، د عمل د اصالت سبوونځي، بنسټ په فعالیت بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ) او زده کړې لپاره یو ضروري حکم وشمیره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راووړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لپاره ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژۍ یو هانوي داخاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغیر معلول دی. تروپیزم(۱) یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپیریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي د ندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خواته د دې مدعا بنه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بیلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستی له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیاراېستل او داسې نور دي.

ځنګه چې د عمل د اصالت سبوونځی د علم الحیات (بیولوژي) پر بنسیاد

(۱) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصېږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي. یوازې یو توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړوند پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمېري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او ټاکونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پېچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه ډله یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغېزو څخه را منځته کېږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

---

(1) Instinct (2) Static

(3) James. R. Angell. Psychology.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړو . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خالص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان ډیوي د څېړنو طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت بنسټ ګر چې په نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې بنسټګر د نوربنسټ اینبس د ونکو غوندې د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې ته مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه پرازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي ، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله دیوه خالص علت په توګه د ژوندي بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی. هرحس ممکنه ده د یوه حرکت د پیداکیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف) سبب شي ، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګوري . بهرامي (۱۳۴۸ ، ۴۶).

اوس نو دا روا یو هغې موضوع د جان ډیوي له نظره " د فرد انطباق له چاپیریال سره " دی . د دې بنسټګر د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې ، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سرته رسیږي. د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف دانسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي. د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکي لري.

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پرمخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که دا فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې وځنډول شي په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي.

دعمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټور وي جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردار څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي.

د یادونې وړ ده چې علم نه نفسه او علم د عمل له پاره د تمدن له پلوه مهمې دورې څخه تیر او سره د پرمختګ د پاملرنې وړ وو او دی. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړیو مرحله کې موږ علم د نږهانو په نظر کې وي. خو وروسته مرحلو چې

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځانته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې متخصصان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځیدل او ډیرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډیرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څیړنې او تتبع مشتاق وو.

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پیژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بیزاره وه او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وه چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پیړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړ، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زیږون ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپیریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نویو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپیریال په صفه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و، د نویو څیړنو او مطالعو مرکز وګرځید

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د عمل د اصالت "(۱)" نوي ښوونځي یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې ورپاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سرکې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. بس بېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او ارزښت ترڅېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د فلسفې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل په ماڼو غونډې، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په ښه توګه ځېرل شوي چې عصاره یې داده: «انسان د عادت او سایقې مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تعلیم او روزنې ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه ورسته او د دې مطلب توضیح چې ذهن یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او ټولنې د کمال سرچینه شمېري د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنې په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچنی یو تولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګړۍ کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

---

(۱) (Functionalism)

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې دا دوه ځوځښتونې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته نیاز باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او ټولنپوهنه تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډیر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل انتفاعي او علمي اړخ یې د جان دیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار ده چې د نفساني حیات و له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د ټولنیزو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلي جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تر منځ د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي:
لومړی توپیر یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان تکه خردګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني علل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او پاکونکي عوامل پېژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرېښت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړوونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن يا شعور ډيناميکه[2] برخه يې هېره کړله او له څېړنې څخه يې وغورځوله.

د عمل داصالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي. بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيار باسي چې اروايي چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي، خو د کلاسيک ښوونځي پلويان چې د محض او في النفسه علم پلويان دي، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي، او ذهنه يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي.

دا دوه فکتې پلانې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دې دوو ښوونځيو ښکاره او بارز توپيرونه دي.

د عمل داصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه و رځخه اخستلی شو؟ خوتیچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره واو ګه
علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله .

خوجان دیوي چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه د روښتی
پوښتنې لور ته ځیر و. او تربیتي چارې یې دارواپوهنې پر اصولو کې
بلتل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متمایل شو . دا مطلبونه د دې
د روښبنوونکي ترمنځ بې غټ توپیر وشمېرل شو .

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي
چارو کې د استمرار حالت وجود لري یانې د استمرار حالت د محرک او
عبرګون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، د ټولو موجود
او چاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیوي د بدن او ذهن دا یکې ترمنځ خاص نظرلري او مسأله
په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي . د دیوي په طرحه کلاسیک نظریه
د ثنویت ، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې د واړه مني ، خو د هغه د منظمو او ځانګړو
حوا د ثو په ځیر یو له بل څخه نه بېژني .

د جان دیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو
ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي توګه د محرک
او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول د ذهن او بدن
ترمنځ واټن ته قایل نه و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظريې مخکښ دلوړې ګړۍ لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن يا نفس لکه سپينه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصويرېږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او نوره کړې اکتسابي ... د تجربې له لارې حاصلېږي او بس . داسې قبلوف د ديوي په ډېره اثار کې ليدل کېږي . د ديوي په عقيده زده کوونکی خپله دادراک وسيله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له يوې خوا څخه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پرځانګړې خبروي د هغو زده کړه او په هغه زياتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نويو زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان ديوي « انسان تمخلوق د عادت وايي نه د عقل » .

جان ديوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسيلې په توګه په تدريس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جريان په هيڅ صورت د موجوده شرايطو او د هغو پايلو څخه نه شو جلا کولای . دا نو البته نه هدف نه ته ځيږي او پايلې ترې لاس ته راځي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه :

ویلیام جیمز[1] یو جامع او پوخ څېړونکي هر وخت په زړه کېږه، څېړنه او تتبع بوخت و. دی په ۱۸۴۲ کال کې وزېږېداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو. نوموړی داروا پوهنې لومړی تجربه ځای « د هاروړد په پوهنتون کې تاسیس کړ. ویلیام جیمز سربېره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده. د ده فلسفي شرحه دوره ټوټې خصوصیت لري. له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کړ او له بلې خوا دیني عواطفو د ده مادي فلسفې اړخ نحل ید اوه. همدغو مطالعاتو دی د فلسفې خاصې طریقې ته وکشاوه او پراګماتیسم[2] سبوونکی یې رامنځ ته کړ.

د ویلیام جیمز د پراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله واقعیت سره، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي. د دې فلسفې فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و
(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د ګټې په تراژو سنجوي.
(۴) تجربي او استقرايي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جیمز د تجربي اروا پوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منې.

---

(1) William James (2) Pragmatism.

برکلي پرخلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده . صرف تجربه داسې تعریفوي : «د اګاهۍ بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي» .

د ویلیام جیمز په عقیده ارواپوهه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري .

د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پرانیزي» .

ویلیام جیمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د نفسي د روانې ژوند علم دی . چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي» .

د ویلیام جیمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن – مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د هغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . او س نو ویلیام جیمز ارواپوهنه د علم الحیات «بیولوژۍ» له دریځې وینې او شعور د هغې مرکزي مسئله شمېري خو د شعور په داسې جریان چې د بېلېدو څخه جلا وي ، قانع نه دی او هغه نه مني . ویلیام جیمز د شعور یا خوداګاهۍ د جریان په هکله وايي : د شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

لري یانې هر فکر دغه دي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تېر شوي یې په بېرته څېړنې پورې اړه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کړی دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستگاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (متشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کېږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خودآګاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ; چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د دغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود آګاهي متوقف کېږي چې زماني وقفه اتفاقاً واقع شي . د خودآګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خودآګاهۍ جریان متوقف شي ، د هوښیارۍ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خودآګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خودآګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خودآګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پام نه کوي او هغه

ترخېړنې او مطالعې لاندې ونيسي. (ارواسته ۱۳۴۸ : ۷۴-۷۱)

ويليام جېمز په دې باوري دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده، د وحشيانو، اطفالو، حيواناتو او ليونو ارواپوهنه هم په کې داخل دي.

ويليام جېمز يو نکته سنج پوه او علمي ذهن يې درلود او د علمي طريقې پلوی وه. لومړی طريقه چې هغه یادوي «داخلي او باطني» طريقه ده، خو د وونټ او تيچنر د عقيدې برخلاف چې هغوی به دغه طريقه د خطا څخه خالي بلله، خو ويليام په دې عقيده دی چې دا طريقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي، نو موږ دا يو دول مشاهده شميري. که څه هم ويليام جېمز ته د تجربتي ارواپوهنې پلوی نه شو ويلای خو په تجربتي طريقه عقيده درلوده. د دې سيستم ارواپوهانو او پلويانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طريقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به يې په احصايې سنجاوه او وسطي حد به يې لاس ته راوړ.

ويليام جېمز «مقايسوي طريقې» ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه يې په «باطني او تجربتي طريقو» کې وکاروله، د ژوو، کوچنيانو او ليونو د ذهني چارو مقايسه کار اسانه کوي. د دې طريقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پايلو تفسير يې اسانه کار نه وي. د دې طريقې څخه بايد په ډېرې څېرکه استفاده وشي. بله موضوع چې د ويليام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه يا د بدن او ذهن ثنويت دی. دی عقيده لري چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعدالطبيعه عالم پورې اړه لري، نه دی. (پېرته اثر ۸۰-۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک داصالت ښوونځی

دواټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په 1903 کال کې د Ph.D د، شهادتنامه دشیکاګو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یوامریکایي استاد اوپوه دی . دی دسلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې دجوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په حقیقت دول دعمل داصالت له ښوونځي سره په هغه ډول چې ویلیام جیمز او دشیکاګو نورو اروا پوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن دتاراندیک څخه ډیرکلک په دې عقیده و چې د اروا پوهنې علم باید دفزیک او کیمیا دعلومو پر اصول بنا او استواره وي .

دواټسن د نظریې پراساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې داروا پوهنې اصلي دندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره دانتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده وچې په اروا پوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علومو غوندې ، سلوک ملاک د عمل دي او له عیني طریقو څخه په څېړنه او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د اروا پوهنې له متن څخه وایستل شي . یا نو هغه سلوک چې عیني اړخ نه لري د اروا پوهنې اصلي موضوع وګرځي . د هغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر ته رسي . واقعاً باید د سلوک او اروا پوهنې مخکښ وپېژندل شي .

د سلوک بنسټ ځکه له نطفه انسان یا بل هر ژوندي موجود د خوځښت سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او هغه داسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوي دي . دا خودکاره سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنترولوونکو (غدې) دستګاوو مجهز دي

نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه یا نه کېږي چې بنا ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کېدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعبیر شي . آیا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نه شي او د تعلیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکه چې وویل شي، سلوکیانو « داخلي او نفساني طریقه » او همدا سې شخص مفخ، حال او احساس بې اساسه او ناسم گڼي . د بېلګې په توګه د وه اشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو دا سې به یو بل ته ووایي:

السلام علیکم ، څنګه یاست ؟

ښکلی ، ښه یم ، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنې او د ارزښت له ارزښتونو خالي دی . داځکه چې دا یو ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نامشهوده نفساني او باطني حالتونو، پېژندل صحیح کار نه دی. د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسېږي :

السلام علیکم ، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم ، تاسو هم نن ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . دوی خلک په لوړ غږ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي . د دوی د تفکر عمده نښې دي . دوی معتقد دي چې انسان په ټول بدن کې فکر کوي . په کوچنیانو کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسېږي . وروسته چې غټېږي په نجوا او بیا چوپ کېږي او په پای کې چې لیږدېږي نو په نامرئي او بې غږه صورت سرته رسېږي . په دې مرحله کې تفکر په بټه اواز او بې غږه ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډېر ارزښت ورکوي او د ټولو عقلي شخصیت ، اخلاقي ټولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو درونې او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري لږ ارزښت او لږ اهمیت ورکړي . څو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د ورنت او نورو تجربتي پوهانو زیات دا روانپوهنې په هکله د « واقعي علم » تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د « روح » پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطی وه ویښ نډله او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وایي :« چې د سلوک د اصالت پوهنځی ، پلویانو په نظر ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنترول دی » . هغه وایي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یو خوا ته پرېږدي . او ځان پر دې موضوع ونه غولوي . ولې چې د ارواپوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پولي حالاتو څېړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت ښوونځي تر منځ توپیر چندان روښانه نه برېښي ځکه چې د دواړو ښوونځیو د پلویانو سره کار د احساس ، ادراک ، عاطفي ، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی څو د سلوک د اصالت پلمیانو نور تهغرانې سی ونه کړ اوداسې مفاهیمو لکه شعور ، نفساني حالات فکر ، د ذهن محتوا ، اراده ، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل اودهغوی په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انگیزه(۱)، ځواب ، دعادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست .

انگیزه هغه داخلي عواملو ته وایي چې د بارونې (برانگیختگی)، او اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک تاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف ترلاسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه : لوږه ، تنده ، مینه او داسې نور .

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو ترگنار شاتو ورسته ومنله چې یې انسان کولای شي خپل شخصي سلوک ترکتنې لاندې ونیسي او هم گزارش ورکړي . د بېلگې په توگه زه په لیکنه بوخت یم ، حرارت مې لوړ دی او تودیم او نور .

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولې وې لیکلې دي : ما استفاده وکړه ... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم . ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې د ډېرې حادثې واقع کیږي چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دی ، خو اوس ټول داسې

---

(۱) Motive.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفیف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کوم لاس شي دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راځي خو دا حرکتونه باندې[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ[2] سلوک اجزاوې دي.

د پټ " سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په " بالقوه " توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښېږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کېدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کار وندکې، څه شیان چې څه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په مکله سره رسولي د پام وړ او بارز بنسټه دي او داملي شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربتي اروا پوهنه کې یې بې نظیره او ممکنې پېره و. هماغسې چې ورمنت ویلي وو چې " د شعور یا خود اګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید څه په ساده حسونو او ارزښتونو تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې " سلوک پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو د انګیزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې د واړو

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رفلکس[1] وايي. همداسې واټسن وايي « غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شويدي ولې غريزه نسبتاً اوږده طرحې او نظم او ترتيب ارتي ده ، خو په عادت کې فرد نسبتاً لنډ په خپل ژوند او تجربو کې کسب کړي يدي ».

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې ځو مشخصه طريقې لري ، چې مشاهده يې له ډغو طريقو ده . علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايلو له مرستې امکان لري. ازموينه يو بله عيني طريقه ده چې کېداى شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي. ولې بايد پام وساتل شي چې رواني ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعداد ونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کېږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده . سلوکي رواني پېښه ازموينې ، د عکس العمل زمانه د محرک[2] په مقابل کې په ګاڼ وي . محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي ، ويل کېږي . لکه نور چې سترګه او يا ږغ چې غوږ تحريکوي .

ازمېښي د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعمالېږي په دې برخه کې د واټسن يو بلوى ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازمېښې په اساس د تداعي تشکيل ، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړلې ده لاندې ونيوې . د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده بنا دي

(1) Reflex . (2) stimules .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یانې د سلوک د اصل د سنرېږي پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده ور وسته د تمرین له دورې څخه.

سلوکي ارواپوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي. د بېلګې په ډول که څوک ووایي «خفه یم» نو دغې جملې سره یې د بدن وضع بدلېږي او غوښې معلومېږي. ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتني طریقې سربېره د څېړنې بله ډېره مهمه طریقه د سلوکي ارواپوهانو لپاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او دغه د پلویانو له خوا رامنځته او په اختیار ورکړې شوېده.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې زیبنه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کړونکي عکس العملونه دي.

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي. چې هغه عبارت دي له: وېرې، غضب او مینه.

همدا شان واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دي او هغه د فرد د څرګندونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندېږي. خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې لمله

(1) Conditioned Reflex.

دي چې په هغې ډېر تاکید کوي .

١- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتي، غدوي غړي ، وینې او هډوکي ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

٢- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټولې غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویرې ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمېري .

٣- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداسې ژړانو او عملي ډولونو ته خاصه پاملرنه کیږي .

٤- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړې د عملونو بنسټ جوړوي .

٥- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیداکیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

١- د ارواپوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

٢- د ارواپوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

٣- له پېچلو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي .

او پر ځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ته ارزښت ورکول شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تلو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړه بېله مجرده وې له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د دستګاوو تمپلونه وګڼي. داځکه چې د سلوکیانو د پاره بیا هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت وویلم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت دی، چې په هغه کې مغز د اړونده بیله لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط یې ټینګه کړې. په دې ترتیب حتی سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړی په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسېږي بې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په پوره ډول نه توجیه کېږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر[1] (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په لیوه سنار ګرتې کې وزیږېد او په ۱۹۳۱ کال کې یې خپله د دکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

---

(1) Burrhus Frednic skinner.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه واخست.

سکینر په خپله علمي تجربه کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو ځکه د غې طریقې ارزښت یې ته د سکینر وسیله یې سلوک هم ویل کېږي د اوپرانت سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارنډایک د ارتباطي او روا پوهني او واټسن د سلوکي نظریې پیوند ښکاره ګڼه ده..

تارنډایک سلوک ارتداعي، بدني او رواني، دواړه په نده کښي ګډ وښي. اما ځینې یې د انسان په برخه کې، دیره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په کله ماشيني طريقې څخه کار اخست او ځینې یې په ژوندي موجوداتو پورې تړلې وې.

سکینر هم لکه تارنډایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشيني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرايي طريقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې د نده بیان یې داوه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي د هغې ځینې محسوس او مشهود سلوک ته محدوده کړې وي. د سکینر لپاره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طريقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پېښېدو بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په ارواپوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثره توګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

هم داسې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیاد؟ د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. د ارواپوهنې متحولین لکه د نورو علمو د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په ډول توصیف شي. د سکینر په ارواپوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ټو ندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل، سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې نسبت معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پالې چې د محیطي شرایط مطلوب دي منځ ته راوړي.

د ارواپوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: ،،چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چېنلو يې نه شو مجبورول، ردوي . دی عقیده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او بو څېښلو ته مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر - نيان باسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کېږي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لاندې اطلاعاتو پر لوړو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګوا واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکې زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غوا ړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک اغېز لري. د دې علتونو پېژندنه او تحلیل او تجزیه مونږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو .

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي څو داسې پېښېدنې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکينر ځواب دا دی چې دا سې سلوکونه بايد د همغو جبري ټکو اجزاوو د محيطي تجربې او طبيعي جبر پر اساس تحليل او وڅېړو . پارسا (۱۳۷۰:۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکينر له نظره :

د سکينر اروا پوهنه د طبيعي جبر (۱) پر بنسټ استواره ده . د همغه په عقيده د انسان د سلوک علمي توصيف د قضيې يو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضيې بل اړخ دی ، دا دواړه ځانګړي بحثونه ايجابوي .

د بنيادم (بني ادم) سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي . په علمي جبر کې هر ټولنيز علت لري او د اپوازې همغه د يو سلوک دی چې کېدای شي څرګند شي .

سکينر په تاکيد سره وايي همغه جبر چې د ماشين په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي . نن ورځ ماشينونه داسې جوړ شوي دي چې په يو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري . له دې نه دا چې انسان ماشين د ځان په شکل جوړ کړيدی . علمي جبر د دې واقعيت ښکارندوی دی . چې چاپيريال لا د همغه موجود په بدلون او جوړښت کې چې همغه هم چاپيريال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري .

د سکينر په عقيده د پوه (عالم) ، لکه بل هر ورګړې (؟) غونډې محصول د ځانګړی تاريخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډير مهم او کارنده نقش يا رول په غاړه يا ضمه لري . خو په دې څرګند حقيقت اعتراف

(1) Naturalistic determinism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پوهه د پدیده خط سیر هغسې چې طبیعت تعین کړېدی منځکاره کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي. نو په دې خاطر پوهه د طبیعي چارو جریان او د ژوند په چاپېریال کې د انسان د سلوک توضیح ده.

سکینر د هاروړد او انډیانا د پوهنتونونو د استادۍ ویاړ درلوده د 1930 په لسیزې کلونو کې د دې نوي سپړونې په رستاخیز کې د یاد وړ ور مرستې کړېدي. په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انمایسینت کمونکي له نظره وړاندې کړ، ده ویل، هغه کار چې انمایسینت کمونکی کولای شي دا دی چې له پېژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یادداشت کړي. په دې طریقې قوانین چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي. سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلقي شي،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و. خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وي.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې ځینې مادي بدلون سره د ځینو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کړي. مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي. دا بل شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژي د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربېره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرګندوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکی ټول کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د ازمونګي له خوا کنټرولیږي او په یوه څېړنه کې د تجربي متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو- تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و. مبنایې د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب تړل واحدونه په منځ کې داخل شي. نوی مطلب، منځ نوي او ساده معما امېزه جعبې پورې تړلی دی چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نوي ازمایښت، منځ ته ظاهري خلا، چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښت و اشتباه، تر منځ وجود درلود درک کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې منځ د واړو سرحدونو تړي او یا پیوندوي.

د دې جعبې په وسیله ډېره ساده او ډېره چټکه وي خو هیرول [1]، یعنې او بطي رفلکس دی.

له هغه تاریخ څخه را په دېخوا تر ډېرو ازمایښتونو په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلي دي.

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل رفلکسونه په ځواب ورکوونکو [2] او عمل کوونکو [3] رفلکسونو وویشي.

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري، خو د ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بېلګې په توګه:

(1) *Extinction* (2) *Respondents* (3) *operants.*

درد، لوږه، تنده او داسې نور وجې دي خو د ازموونکي له نظره معلومه انگیزه نه وي، دا ځکه چې هغه انگیزه نه کاروي او هغه نه مشاهده کېږي په ځای کې انگیزه د ازموونکي له کنټروله بهر وي. په همدې خاطر د تجربې متحول د حکم لاندې نه راځي. یانې د ازموونکي کار یوازې د A له متحولو سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول $R = f(A)$ څخه پیروي کوي.

ښکاره ده چې ازموونکي، انگیزې منځته راوړي، کله چې موږک ځای هغه میله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړي. هغه انگیزې چې د دغې میلې له مشاهدې څخه راپورته کېږي، حیوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدایت کوونکي انگیزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووایو، هغه وخت چې موږک وږی وي، میله یا جعبه څراغ د فشار ورکولو ړاو باشي. خو سکینر زیات باسي چې د ارگانیزم د داخلي وضعې له تعبیر څخه ډډه وکړي او یوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او-حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکینر وایي چې د څراغ یانې په میلې فشار، یوازې د ارگانیزم له خوا ورکړل شوی، یا دا چې دا-څراغ، د هغو انگیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه راپورته شوي، رهنمایي او هدایت شوي دي.

عمل کوونکي انعکاس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نغښتا یوبې یې، خو د هغه په نامه کې پټ دی، د انعکاس د چاپیریال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسیلې⁽¹⁾ خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کوونکی رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . خو چې د ځان منځ یې برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کېږي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړ شوی او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او ضعیفیدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او ضعیفیدل د تجربو او ازمایښت په اساس د سلوک ښوونې اساسي موضوع ده .

سکینر داتابیا او قصد نه درلود چې لمړنۍ او وابسته یوازې موږک او جعبې ته محدود کړي ، که څه هم هغه داروش د کار د څېړنې لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر[1] په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او اروا پوهنه کې د ورتز بورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلو څیړنو نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای[2] د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو تنو ملګرو په مرسته چې کافکا[3] او کوهلر[4] نومیدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ یې کیښود.

د ګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

د ګشتالت اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د اروا پوهنې د دې رښتې اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم ګشتالت وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شی یا وضعه د هغې د اجزاوو له کبله په ښه صورت درک او وپیژنو، نوی فکر نه دی. دا پورل فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې ډېرو فیلسوفانو او، منکرینو د هغه وخت د مروجه او کائیناتو د ځینو او پېژندلو لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته په ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزیو وړو ټکړو ټوټو ته. د دوی په مقابل کې ځینې داسې منکرین هم وو چې د عالم (نړۍ) درک او پېژندنه یې په د هغو د اجزاوو او جزیو وړو ټکو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړۍ ډلې ته کولی شو د ګشتالت د سنجوونکي مخکښان او دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د سنجوونکي مخکښان ووایو.

په شلمه پېړۍ کې د ورتیا پر ځینې د هغه پر یوه د ګشتالت په شکله قاطع او صریح نظر څرګند کړ. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده و چې مادي او نفساني (رواني) جهان په اصل کې یو دي خو اروا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او تر څېړنې لاندې و نیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه. د مثال په توګه څرګند درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ و وینو ممکن دی د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د ده په عقیده په ادراک کې داسې ځانګې ښکارندې چې د فزیکي محسوسو او ظاهري اوضاع څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیاتره داسې چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم ور وبخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ور کړي او هغو ته وحدت ور کړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی مبنو ځی په المان کې د ګشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې علمي بنیا د او بنسټ یې کیښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې ډیر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهیدل دي چې د مانا د ادراک سلوک سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا ادراک د حرکت:

څرنګه چې د دې څپرکي په پیل کې و ویل شو. د ګشتالت مبنو ځی د ورتهایمر په علمي ازمایښتونو تحقق وموند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د ګشتالت د ډیرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کیږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(۱) Chistian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلو په تنظيم سره پر عمود او پر منحني خط د سپينې پردې باندې مخ اچوه یا يې منعکس کاوه. دا زمایښت په پایله کې څه وليدل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه ډېره وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي. خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږ وه دواړه خطونه په يو وخت یا يې همزمان د پردې پر مخ ليدل کېږي. او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځان څرخېږي او منحني معلومېږي. څرګنده شوه چې درک د حرکت د فای پدیده له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شوېده. دا پديده په زړه پورې ازمايښتونو او د سينما د پر مختګ سبب او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځېد. له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معلول د يو شمېر فلمونو دي چې سره يې د يوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي. څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت ويني یا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي.

د فای پدیده په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو. د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره د تياره او روښانه شي بيا دوې رڼا نقطې په يو ډول ليدل کېږي. همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څېله سبا به ګوته د ۲۰ سانتي مترو په فاصله د خپلې څنګه لرې ونیسو او خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو، وبه وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي. په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري. دا او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د استالي د محرک. ځواب په اروا پوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دی.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اروا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت ښوونځي بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او ځمکې[2] سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکارېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اروا پوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په ځرګندولو کې ټاکونکی رول او تاثیر لري.

د ګشتالت اروا پوهنه دې دوو عواملو یا نې تصویر او ځمکې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه ځمکه هغه شیز وته دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېریال جوړوي په بل عبارت ځمکه هغه شیان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د گشتالت په اروا پوهنه کې، ادراک د شخص په اندامونو یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورنهایمر په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلې او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د ورکړې اشنايي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او تړېدنه په دې علت درک کېږي، چې انسان کولی شي صفه متناسب او هم آهنگه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کېږي، وپېژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډېر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کېږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمايي مخونه د یوه سرې وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب دول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گشتالت د ښوونځي قوانین

د گشتالت اروا پوهان عقیده لري چې په گشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او ټاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(1) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابیږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شوي دي

د تعادل ه فراگیرۍ. جامعیت، قانون.

د گشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(2) قانون دی مطلب یې دا دی چې اروايي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته گۍ خوا ته میلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن محافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته متمایل وي چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده گي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په اروا پوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون(3) ونومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په نا هواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خوا ته

---

(1) Organization (2) low of pregnant.

(3) low of equilibrium.

مخ اړوي . په همدې قیاس ، ناکامه شخص زیار باسي چې خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدا شی له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوی ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د ګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وایي .

د مجاورت قانون :

"د مجاورت قانون" (1) د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نږدیوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د هغو د ترابط احتمال ډیر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدیوالي د ځانګړو دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ږغونه او الفاظ چې نږدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ډېره وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړیږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

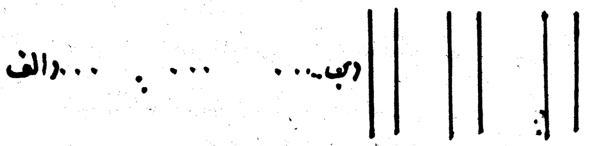

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(1) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون:

د مشابهت(1) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګډ ګروپونه رامنځته کیږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی حکمفرما او مسلط نه وي.

په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

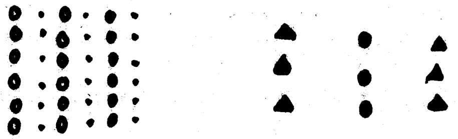

( ) په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

دپیوستون قانون:

دپیوستون(2) په قانون کې د ګشتالت اروا پوهان زیات باور چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا نا تمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره بنايي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. پهانسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کا ر یا وضعه وناراضۍ او خرا شینی اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون" په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یوځای کید وڅخه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمینې دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه موږ ته څه هم حوزو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

دګشتالت په اند وایي هغه کې زده کړه د یوه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیړنه کې پخوانۍ نمونې او د ارتیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا مانا کل په څواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسألې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(۱) The low of good continuation.

په داسې زده کړه کې یو کلي قاعده د قیاس (۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ گرځي او مطالب له هغه ځنه کسب او درک کیږي.

خو که نمونه یا بېلگه د زده کړې بنسټ وي، یانې ادراک او زده کړه د جز څخه کل ته رسېده او یا حاصلېده، نو دې ته استقرائي (۲) طریقه وايي.

د گشتالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ، ادراک بصیرت او د مسایلو حل دی. په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسایلې ته د کل په توگه پاملرنه وشي، اجزا او اړونده اړیکې یې وپېژني او نوموړې مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د گشتالت له نظره، ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په گشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه ده چې د گشتالت ارواپوهنې ځانگړې پاملرنه ورته کړېده، او عقیده لري چې زده کړه یې له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه: پاملرنه، احساس پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاوو څخه ترمخه درک کیږي. د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پېژندنه اسانه کیږي.

د دې ارواپوهانو په نظر، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

(1) Deduction (2) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په ړندو سترګو او یا طوطي واره زده کړې نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هیریږي. دګشتالت د ښوونځي په اروا پوهه کاتونا[1] دخپلو ازمویښتو دا سې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش:

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غاړه لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهدافو، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې:

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دوو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

---

(1). katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو دګشتالت پلویان وایي: داسې نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورټ لوین[1] الماني پوه، ټیرونکي او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه د محرک ـ ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې را پورته شو. دې پوه د ساحوي معرفت نظریه[2] د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه. نسبیت یا نسبي اصل[3] دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب، د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو شیانو په ارتباط او اړیکو پېژندل کیږي. دا عبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل مومي. په پایله کې نسبیت د فزیکي او عینیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.
(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتيب سره ارواني واقعيت عبارت له هغه ذهني طرحې او يا نسبت څخه دی چې فرد يې له فيوشني څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپيريال يې پېژني او د کارونو څخه يې ګټه اخلي.

ساحوي نظريه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعاليتونه په يوه ساحه يا ميدان کې واقع کيږي او دا ټول عوامل يو له بل سره په متقابل ډول اړيکې لري. په دې نظريه کې زده کړه - هغه نسبي عمليه ده چې فرد په کې نوی بصيرت يا بينش کسبوي او يا دا چې په خپل پخوانې بصيرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ويلای شو چې بينش هغه احساس، ادراک، نسبت او پيوند دی چې ډېره وسيع مانا او مفهوم لري. د بينش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرايطو او موقعيتونو کې حاصلېږي.

په ټولينه توګه ساحوي نظريه، د بصيرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصيرت او بينش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پيداينت او ادراک په مانا ده چې فرد يې له خپل رواني، فزيکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په دا سې چاپيريال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعيتونه چې په مفاهيمو اعتقاداتو او اميدونو پورې اړه لري، شامل دي. نو ځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفضا، معرفتي جوړښت دژبې د ودې، عواطفو، ټولنيزو اړيکو او سلوک په بڼه څرګنديږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا(1) يوه کلي نمونه ده چې فوق الذکر عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغېز اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېريال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپېريال فزيکي او ټولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نمادي(2) او عملي(3) (وظيفوي) روابط او اړيکې داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کيږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دين اټکل، او اميد ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکيل شوېده. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تېر او راتلونکی لرليد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لوين خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B = f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) *Life space* (2) *Symbolic* (3) *functional*.

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېرپال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جوړوي .

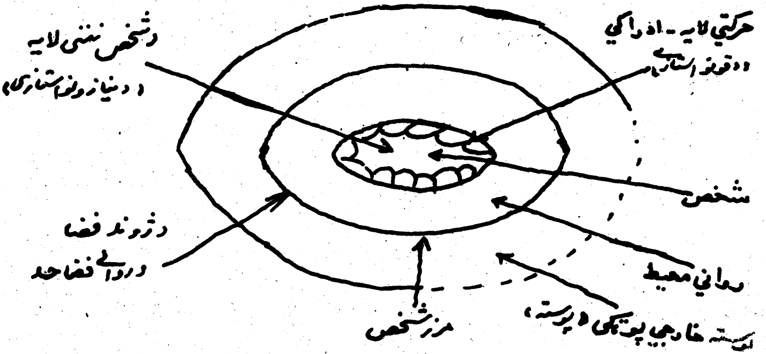

پوره ته حوزه بنت یو پوتکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړېده . د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه رانیوو، ور سره وي .

---

(1). Dynamical.   (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او یو ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شویده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه موټرچلوانې، د دوستانو کتنه، یو ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په نورو ټوټو مثبت ظرفیت او ویره وونکي او بیزاروونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلې دي. فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي برسته ممکنه ده په لویه اندازه سي تشکل کې ونډه ولري.

د ژوند فضا په خاصه توګه یو رواني پدیده ده. تړلې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه جلا کیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر اړخ او هغه داره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي .

فزيکي چاپيريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی . اما ټولنيز چاپيريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروهې ديوې ټولنې يا يو ملت شامل دي . که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپيريال ديو ګروپ دافرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړي توګه دهغوی له رواني محيط سره بنکاره توپير لري . د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهراً يو دول ښکاري . ولې د هريوه رواني چاپيريال له يو بل سره توپير لري . په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضروي اما رواني حضور ونه لري . پارسا (۱۳۷۲ : ۳۳۲) .

هرګز وجود حاضر غايب شنيده ای

من در ميان جمع و دلم جای ديګراست .

سعدی "

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د روانکاوی پښوونځی

کله چې د عمل د اصالت ښوونځی په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځی رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه لرلې ده. اډلر[4] او یونګ[5] په اول سرکې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یې وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅېړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د هغو د اروایي جریانونو پر بحث وڅېړو چې مبهم شعور، ناخودآګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) Jung (6) Freud.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ان ماينېتي طريقې يا لابراتوارې کار او همداسې باطني مطالعه (۱) مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي.

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او د ټولو اختلافاتو منبع د شعور په ناخود آگاه برخه کې ولټول شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د « خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل » له طريقې څخه استفاده کوله. فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغان سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په هکله او يا د هغو تجاربو په هکله چې دوی درلودې، شرميدل. د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه، ميل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يادول، تذکر، اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي. د تيرو واقعاتو بيا رايادول او د ذهني يا شعور په اګاه يا ناخبانه برخه کې وارول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د رواني بې نظميو د خلاصون لپاره، ديوه ښه وسيله ده.

فرويد په لږ وګړو سره مرسته کوله څو ښاته وهل شوي تمايلات خاطراتو يا حافظې ته راولي، هغه زيار ايسته څو داسې فرصتونه برابر

(1) Introspection

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توگه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید به د مغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د ډیرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دي.

فروید به د بې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرگندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له تناسلو نښو نه علاوه، څخه استفاده وکړو: هغه به ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب گرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام گرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاوو او اشخاصو ته پام گرځوي په کورنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه موږ د بهرنۍ نړۍ سره مربوطوي او تر یوې اندازې مو په خپله وضعه خبروي. خو ډیر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره او آگاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پوره واکمني لري.

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي. دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته ولاړو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د ډېرو غیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته ولاړو د توضیح لپاره، با د انسان د شخصیت جوړښت د فروید له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د رواکاوی اساسي عمل دا دی چې په ناروغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخود آګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناحوالو په تن لزل د شخصیت کې دی چې له ناخود آګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دریم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ایښودونکي هریو کارل راجرز[1]، مازلو[2]، رالومې[3]، الپورټ[4] او نور دي چې ټولو ډول ډول څیړنو وتوانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د اروا پوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لري چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خو خوځون او ان یې په شلمه پیړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هو مل وخت څه انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري: د موجودیت یا مستقل[8] پیژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې ټپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla
(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.
(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.
(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنا استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي . د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازادانه ، د میل او اختیار له مخې دیوې واحدې ، مجموعي په شکل ، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي « زه د خپل ځان انتخاب یم » پوره عبارت د هغه ، مقصد په دې هکله څرګند وي. دا کلیت هم دازادۍ مسوولیت ، واقعیت او قدرت الزام لري .

الپورت ډیر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د « وجود اصالت ،، د انسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژوره پیاوړتیا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې ،، د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي

بشري اروا پوهنه :

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې ،، ته په پاملرنې سره دیرې څیړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف دریځ غوره کې . د دوی په عقیده ،، د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړو ،،

په واقعیت کې هماغسې چې جان دیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام یې تر انتقاد لاندې و نیو او هغه یې ناتوان ، غیر موثر او صرف اړایښي و ښود ، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول . او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې محتوا کوي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لا ممکنه ده چې د دريمې نړيوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تمدن تباه کړي. او همدا سې داپې هم په ګوته کړه چې پوهان ې سلوک ته پاملرنه، انسان د طبيعي علومو د اصولو او ارتکو تابع ګرځوي. او دا بيکار په تجربه او تماوز، د ټولې او فعال انسان په اړه هيڅ او طبيعي د ږې او پايله يې پرته د انسان څخه لرې تجربو ثبت نه دی. نو ځکه د سلوک طريقو کارول د انسان په هکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طريقه يوازې د سلوک څخه محسوس ارخ – مطالعه او څيړي، خو د متفاوتو شخصيتونو، پېچلو اړيکو او ټولنيزو نه شي مشخصولی.

بشري ارواپوهان تجربي څېړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمينان پوره او نوي او جامع طريقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پېښو ته لکه تجربه، احساس او ادراک، ماناو او د انسان خلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوي فن او طريقې ته اړه لري چې د طبيعي علومو په ضابطه کې وجود نلري ددې بيانونو څخه دا پايله لاس ته راځي چې:

په بشري ارواپوهنه کې اصلي ټکي دا دي چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بين دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته مخه ازاد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خود مختاره پر یښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د هغې مسوولیت يې په خپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اړوا پوهنه افرینښنده ګي، هنر دوستي او خیرنې ته ځانګړې پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د دغه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبرۍ سرته ورسېږي او د زده کړې چاپېریال يې له وېرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پوازې همدا طریقې دي چې د افرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربې له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اړوا پوهنې له نظره د دوه پر مختللي امونزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او پوځاړ ځانګړي افراد وروزي او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون را نه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ژوندانه په خوځنده طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي ملګون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پر مختګ او وده تمامه شي.

نوښت او ابتکار د ډېرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نو ځکه پوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیا وې پوره کړي.

او س نو که غواړي بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو.

د دې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه[1] وکړي. او دا هم ورته ثابتیږي، چې هر ډول معلوماتو سره څېنې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو راټولول دا د منه لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترې او ښه والی تضمینوي.

[1] Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم: علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلین ،
۱۹۵۶ ، ایران .
ارا سته ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، مو
سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ،
شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ودوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه: رضا بهرامي) ،
۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي اخځونه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E.R. and Brown. G.H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newyork. MC Graw Hill. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R.S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایتالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د ښو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او خپرنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکټر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور برېښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتې (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زمونږ سره په دې پتو په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library